

je pokazala one su izrasle na temeljima ilirizma, federalističkog programa 1848/49, a u otporu protiv svojevrsne primjene načela izjednačavanja jezika i nacije u prvaka slavistike na hrvatsku naciju te u suprotnosti s pritiskom neoapsolutizma. Najznačajnija ličnost koja je u vrijeme neoapsolutizma nastojala afirmirati hrvatsko ime i nacionalnu svijest u okvirima jugoslavizma bio je Ivan Kukuljević.

Premda su ilirci stvorili institucionalnu osnovu moderne kulture, njezin daljnji slobodni razvoj nasilno je prekinut apsolutističkim zabranama, ograničenjima i političkom paskom. Uz zabranu liberalne štampe, zabranjene su i brošure: Kukuljevićeve »Slavjanke«, »Slavjanska vila« Lj. Nenadovića, Brlićeve »Kratke uspomene« i drugo. Sva postojeća udruženja: Matica ilirska, Društvo prijatelja muzike, Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo i druga, morala su uskladiti svoja pravila s propisima carskog patenta o društvima iz kraja 1852. godine. Budući da taj posao nije obavljen sasvim po volji bečkog središta, na ponovna nužna odobrenja morala su čekati i po nekoliko godina, što je dakako ometalo njihovu djelatnost. Istu sudbinu dijelilo je i Društvo za povjesnicu jugoslavensku koje je osnovano u zadnji čas prije otvorenog nastupa neoapsolutizma (1850). S obzirom na nacionalno-integracijsku ideologiju važno je što udruženje nosi jugoslavensko ime. Pod uredništvom svoga ravnatelja I. Kukuljevića, Društvo je uspjelo izdati i pet svezaka znanstvenog časopisa »Arkiv«. Autorica je sa svoga gledišta obradila i pitanja jezika i književnosti te rad na unapređivanju prirodnih znanosti. U nastavku istraživanja procesa stvaranja moderne građanske kulture, autorica je pokazala kako se probijalo hrvatsko ime za narod i jezik te da je upravo jugoslavizam angažirao obrazovane pojedince na njezinom unapređenju. U uvjetima zabranjene političke i ograničene kulturne djelatnosti, zatim slabosti čitateljstva i institucija moderna kultura je funkcionirala u uskom krugu inteligencije.

Knjiga M. Gross važna je kao prvi pokušaj u našoj historiografiji da se obradi jedno društvo u toku goleme preobrazbe u cjelini, to jest u onoj mjeri u kojoj izvori o tome svjedoče. Valja također reći da knjizi po brojnosti i raznovrsnosti upotrijebljenih izvora nema prema. Važnost knjige nije dakle samo u informacijama koje daje o neoapsolutizmu i posljedicama modernizacijskih reformi u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji nego i u metodološkom usmjerenju koje će sigurno utjecati na buduću socijalnu historiju u nas.

Agneza Szabo

GRUPA AUTORA, POVIJEST RIJEKE, Rijeka 1988, 510 str.

Nedavno je u izdanju Skupštine općine Rijeka i Izdavačkog centra Rijeka — grad na Rječini i najznačajnije regionalno središte zapadnog dijela Hrvatske dobilo svoju impozantnu sintezu. U knjizi »Povijest Rijeke« na oko 500 stranica pregledno su izloženi podaci, događaji i problemi postanka i rasta toga lokaliteta — od tzv. »würmske oledbe«, najstarijih tragova fosilnog čovjeka iz razdoblja od prije 60.000—50.000 godina, do političkih, privrednih, kulturnih, sportskih... dostignuća ostvarenih u naše dane. Trideset i pet suradnika-pisaca, 34 člana Izdavačkog savjeta, osam recenzenata, jedan literarni redaktor teksta te ostali suradnici, a u prvome redu glavni urednik Danilo KLEN i odgovorni urednik Petar STRČIĆ, uložili su velik napor da kao radni tim obrade komplek-

snu i u mnogočemu kontroverznu povijest toga grada. Pred čitateljem oživljavaju ostaci starih prahistorijskih gradina iz brončanog i željeznog doba, gradinska naselja — među kojima je dominirala liburnijska Trsata — zatim rimsko doba, srednjovjekovna Rijeka — *Rijeka Sv. Vida, Flumen Sancti Viti, St. Veit am Pflaum, Fiume, Rika*... U XIV. i XV. stoljeću Rijeka je utvrđeno naselje mediteranskog tipa, grad-posrednik u trgovinskoj razmjeni između kontinentalnoga zaleđa i zemalja Mediterana... Iako se izmjenjuju njegovi feudalni gospodari — Devinski, Walseeovci, Habsburgovci — grad se razvija kao mnogostruko privredno središte: trgovačko, brodarsko/brodogradilišno, ratarsko, obrtničko... Premda burna zbi vanja ugrožavaju gospodarski napredak i dovode do njegove stagnacije i opadanja, smirivanje prilika u XVIII. st., a osobito proglašavanje Rijeke slobodnom lukom (god. 1719) i merkantilistička nastojanja Beča pretvorit će grad na Rječini u razvijeno lučko-industrijsko središte s prostranim *Hinterlandom*.

Devetnaesto stoljeće donijelo je velike promjene, jednako na političkom kao i na ekonomskom planu. Premda je 1848. u Rijeci uspostavljena hrvatska uprava, u drugoj polovici XIX. stoljeća, zahvaljujući Hrvatsko-ugarskoj nagodbi i famoznoj »Riječkoj krpici«, Mađarska je osigurala prevlast nad gradom sve do konca prvoga svjetskog rata. Izgradnjom odvojka Rijeka—Sv. Petar na Krasu (Pivka), podizanjem lukobrana, regulacijom luke, stvaranjem duge operative obale sa skladištima i mehanizacijom... Rijeka je osigurala uvjete ne samo za afirmaciju svojega povoljnog zemljopisnog položaja već i za razvoj privrede (brodogradnja, rafinerija nafte, topionica olova, tvornica torpeda — prva u svijetu!, te niz manjih industrijskih poduzeća i radionica). Posljedice takva rasta nalaze odraza i u socijalnom sastavu grada (pojačana koncentracija radništva) i njegovoj višetničkoj/nacionalnoj strukturi, ali i u širenju ideja evropske socijaldemokracije (prilagođene, dakako, riječkim prilikama). U drugoj polovici XIX. st. Rijeka je moderan grad — s plinskom rasvjetom, zatim električnom, vodo- vodom, tramvajem... — razvijeno evropsko središte koje početkom *Novecenta* ima preko 50.000 stanovnika.

Političke su prilike postajale sve složenije: s jedne strane javlja se buđenje nacionalne svijesti kod hrvatskoga žiteljstva, a s druge polarizacija na autonomашku i iredentističku struju među Talijanima, te opredjeljivanje mađarskih vlasti za autonomaše, čija će ideologija prerasti u »fiumanstvo«...

Nakon propasti Austro-Ugarske, diplomatskih pregovora, D'Annunzieve akcije i »tampon-države« Rijeka je Rimskim ugovorom (1924) predana Italiji. Granica na Rječini rascijepila je nekad jedinstveni urbani prostor na Rijeku i Sušak. Suprotno Sušaku, koji je u iduća dva desetljeća doživljavao napredak, Rijeka je, kao periferni grad bila osuđena na ekonomsku i demografsku stagnaciju i nazadovanje.

U vrtlog rata Rijeka je, uz ostale krajeve pod Italijom, bila uvučena još i prije izbijanja velikoga svjetskoga sukoba: njezino stanovništvo odlazilo je na fronte Etiopije, Španjolske, Albanije... Autori su znatnu pažnju posvetili Rijeci u NOP-u i socijalističkoj revoluciji — djelovanju KPH, SKOJ-a, AFZ-a, USAOH-a, nastojanju da se uspostavi suradnja s KP Italije, stradanjima u doba rata (npr. teškim represalijama 1924. u spaljenom selu Podhum), historijskim odlukama ZAVNOH-a kojima je Rijeka pripojena Hrvatskoj i Jugoslaviji, bici za grad sve do njegova konačnog oslobođenja početkom svibnja 1945. Završetkom dvogodišnje vojne uprave (1947), uklanjanjem granice na Rječini i uključivanjem grada u nacionalno zaleđe stvoreni su uvjeti za razvoj ove značajne luke, njezina prometa, industrije, trgovine itd. Između 1948. i 1981. žiteljstvo Rijeke povećalo se za 140 %, a izmijenio se i njegov nacionalni i socijalni sastav.

Slijedeći uredničku koncepciju autori su riječku višemilenijsku prapovijest i povijest — s više ili manje uspjeha — pratili u kontinuitetu sve do sadašnjosti

koja traje, koju kao suvremenici percipiramo svim osjetilima i spoznajama i koja dramatično determinira naše postojanje, ali kojoj još nedostaje dimenzija »prave povijesti«, bar ona čije probleme možemo sagledati i vremenski osmisliti.

Premda će specijalisti za pojedina područja povijesti Rijeke detaljnije analizirati ovo djelo, već se sada može utvrditi da je autorski tim uspio prikupiti opsežnu faktografiju, izvršiti njezinu elaboraciju i približiti je sintezi. Stvoren je tako *corpus* sinteze koji odgovara današnjem stupnju razvoja naše historiografije, no, ujedno, i vrlo poticajan temelj za dalja istraživanja i još produbljenije sintetske pokušaje. Rijeka se ovim značajnim pothvatom pridružila seriji jadranskih i mediteranskih gradova koji posjeduju znanstveni prikaz svojega dugog razvoja — od dalekih prapovijesnih tragova do danas.

Miroslav Bertoša

PREZIMENA I NASELJA U ISTRI. NARODNOSNA STRUKTURA U GODINI OSLOBOĐENJA, Knj. 1—3, Pula—Rijeka 1985. i 1986.

Jedno od najosnovnijih i najprimarnijih prava čovjeka već od početaka njegova svjesnog bivstvovanja jest pravo na samostalnu upotrebu svoga jezika, a kasnije i prezimena. Slobodno korištenje i odazivanje na ime koje je čovjek sâm odabrao ili su mu ga roditelji dali, ili ga je pak dobio na drugi način, oduvijek se smatralo osnovnim pravom i nije smjelo dolaziti u pitanje. Prirodna ili nasilna denacionalizacija smatrala se ružnom i štetnom rabotom u svim vremenima i u svim društvima, pa tako je to i danas, a davanje ili preuzimanje imena osobito značajnim i časnim činom.

Talijanski fašistički ideolozi tako nisu mislili; jedna država — jedan narod, to je bio imperativ koji je trebao dati snagu Mussolinievu tobožnjem »Rimskom Carstvu«, osigurati mu »vječnost«, utjecati na drukčije odvijanje povijesti.

God. 1918. Istra je okupirana uz druge jugoslavenske krajeve, a Italija ju je zadržala sve do 1941. godine. Najprije državni organi tzv. demokratske Kraljevine Italije, a zatim i fašistička tijela te iste apeninske zemlje sistematski i organizirano išla su protiv svih interesa Hrvata i Slovenaca, čak ih i fizički tjerajući iz zemlje. Jedan od načina da se Istrani-Slaveni upokore (a Gortanova žrtva, npr., govori da se oni nisu dali smiriti) bilo je i oduzimanje prava da se služe svojim materinjim jezikom u javnome životu, da se nazivaju svojim slavenskim, hrvatskim imenima i prezimenima, odnosno pridjevcima ukoliko nisu bili talijanizirani. U 20-im godinama donesena je zakonska odredba prema kojoj su sva »nečasna«, dakle slavenska, hrvatska imena i prezimena prestala vrijediti i nasilno su pretvorena u talijanska. Taj sistem proširen je 1941. god. i na novo okupirana područja pa je i autor ovoga priloga od 1941. do 1943. god. imenovan s desetak različitih prezimena, među kojima su bili i ovi oblici: Strcich, Starcich, Stercich, Stechio itd., naravno s imenom: Pietro. Ogroman je bio posao kojim je Istra — barem po vanjštni — pretvarana u talijansku pokrajinu, pa je krajem 20-ih godina nestajala i zadnja hrvatska štampana riječ.

Još 1943. god. Okružni NOO za Istru donio je odluku kojom se ukidaju svi potalijančeni nazivi te imena i prezimena. Odmah poslije oslobođenja — u trenucima početaka borbe za Istru na međunarodnom polju, sačinjen je i materijal koji je 1946. god. objavljen na francuskom jeziku: »Cadastre national de l'Istrie (d'après le recensement du 1er octobre 1945);«, u izdanju Jadranskog instituta

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAC: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUS

LEKTOR I KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Narudžbe šaljite na adresu:
Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 30.000 d

Izdavanje časopisa sufinancira
Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1989.